ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)
Journal of Language Studies
Contents available at: http://www.iasj.net/iasj/journal/356/about

‘Maqam and Transcendence terminology on Wafayee Poems

Sozan Brahim Hamid*
Erbil Polytechnic University _ Technology - Engineering College
sozan.hamid@epu.edu.iq

&

P. Dr. Ebrahim Ahmad Shwan
Erbil Polytechnic University _ Technology - Engineering College
ibrahimshwan61@yahoo.com

Received: 12 / 1 / 2023, **Accepted:** 19 / 2 /2023, **Online Published: 15 / 5 / 2023**

©2023 College of Education for Women, Tikrit University. This is an open Access Article under The Cc by LICENSE http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Abstract
The paper is entitled ‘Maqam and Transcendence terminology on Wafayee Poems’. Maqam and Transcendence are two significant stages of Sufism. Wafayee has utilized some of the terminologies of maqam and transcendence, therefore to shed light of this aspect of his poems and lack of an independent study on Sufism in Wafayee poems, this study was deemed necessary. The objective of this study is to identify the stages of Sufism and highlighting the terminologies related to maqam and transcendence in his poems. The scope of the study is limited to Wafayee’s Kurdish poems. The study adopts descriptive-analytic approach.

* **Corresponding Author**: Sozan Brahim**, Email**: sozan.hamid@epu.edu.iq
Affiliation: Erbil Polytechnic University _ Technology - Engineering College - Iraq

The study design is as follows: The study consists of two main parts. The first part is divided into two sections. The first section tackles Wafayee's life , his relation with sheikh of his doctrine ,then defines the concept of maqam and explains the terminologies that Wafayee used in his poems. The second section defines the concept of transcendence and analyzes the terminologies used in Wafayee poems.The second part is divided into two main sections. In the first section, Maqam terminologies in Wafayee's poems are analyzed in detail. The second section is devoted to analyzing transcendence terminologies in Wafayee poems. The study ends in conclusions and list of references.

Keywords: Wafayee , Poetry , Transcendence , Maqam

مصطلحات المقام و الحال في اشعار وفايى

سوزان برايم حميد

جامعة صلاح الدين – كلية اللغات

و

أ. د. إبراهيم أحمد شوان

جامعة التقنية – اربيل – كلية التقنية الهندسية

الـمستـخلـص

عنوان هذا البحث (مصطلحات الحال والمقام في اشعار وفايي) الحال والمقام من المراحل المهمة في التصوف الاسلامي. وقد وجد عند الشاعر وفايي مصطلحات تدل على الحالة الصوفية لدى الشاعر. من اجل معرفة المرحلة الصوفية لدى الشاعر و عدم وجود بحوث خاصة بهذا الموضوع. خصصنا هذا البحث بمصطلحات الصوفية لدى وفايي.

الهدف من هذا البحث هو التعرف على مراحل التصوف في قصائد وفايي والتعرف على شروط المكانة والحالات في القصائد. نطاق البحث حول قصائد الكردية ل (وفايي) . لإجراء بحثنا استخدمنا المنهج الوصفي في التحليل.البحث مكون من فصل رئيسي والفصل الرئيسي مقسم الى محاور رئيسية. المحور الاول منها مخصص ل نبذة عن حياة الشاعر ومرحلة التصوف عند وفايي. ومصطلحات الحال والمقام وعلاقته مع شيخ المريدين. اما في المحور الثاني: نناقش مفهوم الدولة

وتعريفها ثم نشــرح مفهوم وتعريف مصــطلحات الدولة. و شــروط المقام في قصــائد وفايي بطريقة عملية. وفي نهاية البحث تم عرض النتائج وقائمة المصادر.

الكلمات الدالة : وفايى . شعر. الحال . المقام .

زاراوەکانی مەقام و حاڵ لە شیعرەکانی وەفاییدا

م .م . سوزان برایم حمید

و

أ . د .ابراهيم احمد شوان (المتقاعد)

پێشەكی

تویژینەوەکە بە ناونیشـــانی (زاراوەکانی مەقام و حاڵ لە شـــیعرەکانی وەفایی)دایە ، حاڵ و مەقامەکان قۆناغێکی گرنگی سۆفیگەرین و وەفایش کۆمەڵێك زاراوەی حاڵ و مەقامی بەکارهێناوە ئینجا بۆ ئاوڕدانەوە لەو ڕەهەندەی شـــیعرەکانی وەفایی و لەهەمان کاتدا نەبوونی توێژینەوەیەکی ســـەربەخۆ لە شـــیعرە ســـۆفیگەرییەکانی وەفاییدا بڕیارماندا ئەم بابەتە بکەین بە ناونیشـــانی ئەم توێژینەوەیە.

ئامانجی توێژینەوەکە : دیاریکردنی قۆناغەکانی سۆفیگەرییە لە شیعرەکانی وەفاییدا و دەست نیشـــانکردنی زاراوەکانی مەقام و حاڵەکانن لە شـــیعرەکاندا . ســـنووری لێکۆڵینەوەکە : تایبەتە بەشـــیعرە کوردییەکانی وەفایی . بۆ ئەنجامدانی توێژینەوەکەشـــمان ســـوودمان لە میتۆدی وەســـفی شیکاری بینیوە .

پرۆگرامی توێژینەوەکە : توێژینەوەکە لەیەك بەشـــی ســـەرەکی پێکهاتووە ، کە بەشـــەکەش دابەشی سەر دوو باسی سەرەکی کراوە، باسی یەکەم ، دابەشی سەر دوو تەوەرەی سەرەکی کراوە ، تەوەری یەکەم : باس لە ژیانی وەفایی و پەیوەندی بە شێخی تەریقەتەوە دەکات پاشان چەمك و پێناسەی مەقام باس دەکەین و دواتر یەکەیەکەی ئەو زاراوانەی مەقام شیدەکەینەوە ، کە وەفایی لە شـــیعرەکانیدا بەکاریهیناون لە تەوەری دووەمدا : باس لە چەمك و پێناســـەی حاڵ دەکەین و دواتر چەمك و پێناسەی زاراوەکانی حاڵ شیدەکەینەوە .

باسی دووەمش دابەشی سەر دوو تەوەری سەرەکی کراوە : لە تەوەری یەکەمدا ؛ بە شێوەیەکی پراکتیکی زاراوەکانی مەقام لە شـــیعرەکانی وەفاییدا شـــیدەکەینەوە . لە تەوەری دووەمیشـــدا : زاراوەکانی حاڵ لە شیعرەکانی وەفاییدا دەخەینەڕوو . لە کۆتایشدا ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان خراونەتەڕوو .

وشە کلیلەکان : وەفایی . شیعر . حاڵ . مەقام .

بەشی یەکەم : باسی یەکەم

تەوەرەی یەکەم :

1 - وەفایی و شێخی تەریقەت

وەفایی سەرەتای شیعری بە شیعری دڵداری دەست پێکردووە ، پاشان ئاشنایەتی لە گەڵ شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری پەیدادەکات واتا (وەفایی مورید و مەنسوبی تەریقەتی نەقشبەندی بووە و ماوەیەکی زۆریش لە ئامێزی خانەقا و شێخانی شەمزینی بەسەربردووە(دەشتی 2011، ل 84)) ئەمەش هۆکاربووە بۆ ئەوەی قۆناغێکی تر لە ژیانی وەفایی دەست پێبکات ، شیعرەکانی بەرەو جیهانی سۆفیگەری هەنگاو دەنێن . وەفایی بەشێکی زۆری دیوانەکەی بۆ خۆشەویستی شێخ و پێغەمبەر و خوا تەرخان دەکات ، لە هەمانکاتیشدا کۆمەڵێك زاراوەی سۆفیگەری لە شیعرەکانیدا دەبینرێت ، وەفایی شێخی هەبووە و واتا : وەکو هەندێ لەو سۆفیانە نەبووە کە خۆیان خۆیان پێگەیاندبێ و شێخیان نەبووبێ ، بەڵکو وەفایی تەریقەتی نەقشبەندی بووە شێخەکەشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری بووە ، بەشێکی زۆری شیعرەکانی بۆ خۆشەویستی شێخ تەرخان کردووە . لێرەدا چەند نمونەیەکی شیعری باس دەکەین :

وەفایی دەڵێ :

لەباغان ئاهـ و ناڵین دێ ، دەڵێن شای نێو گوڵان ڕۆیی

لە مەیخانان سەدای شین دێ کەوا پیری موغان ڕۆیی ل 333

لە باغان ئاهـ و ناڵینە دەڵێن : شای نێو گوڵان ڕۆییوە و لەمەیخانە و خانەقاکان هەر دەنگی گریانە دەڵێن : شای نێو گوڵان ڕۆییوە . ئەمەش یەکێکی ترە لەو شیعرانەی بۆ شێخی ووتووە ، کە هەست و نەستی خۆی لەم شیعرەدا بۆ شێخ دەربڕیوە . لە شوێنێکی تریشدا وەفایی دەڵێت :

وەفایی پێت بڵێم دونیا و دینت بۆچی بەرهەم بوو

دەڵێن ڕۆیی لەسەر دونیایێ قیبلەی دین و دونیاکەم (ل 141) .

ئەوەش یەکێکە لەو شیعرانەی وەفایی بۆ لاواندنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا نووسیویەتی کاتێك شێخ دوور دەخرێتەوە بۆ تایفی عەرەبستان ، بۆیە وەفایی بەخۆی دەڵێت : کە تۆ دونیا و دینت لەسایەی ئەو شێخەوەبوو ، بەڵام ئێستا کە ئەو لێرە نەماوە تۆش قیبلەی دین و دونیاکەت نەماوە ، کە تۆی ئاراستە دەکرد و لەخەمی تۆدابوو .

2 ـ چەمک و پێناسەی مەقام

وشەی مەقام لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگیراوە ، چەندین جار ئەم وشەیە لە قورئاندا دووبارەبۆتەوە هەروەکو لە سورەتی **سورة الإسراء** خودای گەورە دەفەرموێت :(**وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا (79)**) ، هەروەها خودای گەورە لە سورەتی النازعاتیشدا دەفەرموێت : (**وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (40)**)

واتا : چەمکی مەقام هەر لەواتا فەرهەنگییەکەی وەرگیراوە و زۆر لێی دوورنەکەوتۆتەوە ، بەڵام ئەگەر بێت و پێناسەی ئەم زاراوەیە بکەین دەکرێ بڵێین : (بەو پلە و پایانەی ، کە مرۆڤ لای خودا هەیەتی دەگوترێ : مەقام . گەیشتن بە مەقامێك لە ڕێگەی خودا پەرستییەکی ڕاستینە و بەردەوامەوە و خەبات لە دژی نەفس و شەکەتکردن و وەرزاندنی نەفسەوە دەبێت .) (شاکەلی 2019، ل 101) واتا : مەقامەکان بە پێی هەوڵدانی سۆفی دەبێت و سەرەتای دەست پێکردنی قۆناغی سۆفیگەری بە مەقام دەست پێدەکات ، کە سۆفی یەکە بەیەکەی قۆناغەکان دەبڕێت و لە قۆناغێکەوە بەرەو قۆناغێکی تر هەنگاو دەنێت ، ئەم مەقامانەش لەڕێگەی وەرزش و خۆماندوو کردنەوە بەدەست دێت و کاتێکی زیاتریش دەخایەنێت .

هەرچی حاڵە کەمتر دەمێنێتەوە و ئەوەندە بەردەوام نابێت (زۆر لەگەورە پیاوانی ڕێگەی تەصەوف ، بۆ مەقام دەپلەیان داناوە وەکو (تەوبە ، وەرع ، زوهد ، قەناعەت ، صەبر ، تەوەککول

، شوكر ، ئیخلاس ، موحاسەبە ، تەسلیم) وە مەقامی تر وەكو (فوقر ، خەوف ، رەجا ، صیدق ، رەضا) وە هی تریش زۆر هەن ، كە بەناوی مەقام هاتوون ، زۆرجاریش برێ لەو مەقامانە لەكاتی ناوبردندا پاش و پێش خراون ، بەڵام هەموویان مەقامی تەوبەیان كردووەتە پێشەنگ) (نەقشبەندی 2015، ل 188) ، بۆیە ئێمە لێرەدا : تەنها ئەو حاڵ و مەقامانە دەست نیشان دەكەین ، كە وەفایی لە شیعرەكانیدا ئاماژەی پێكردووە و بەكاریهێناون ، بۆ دیاریكردنی زاراوەی حاڵ و مەقامەكانیش پشتمان بەستووە بەكتێبی : (تەسەوف چییە) ی ، شێخ ئەمین شێخ عەلائەدین نەقشبەندی ، چونكە سەرچاوەكان لە دیاریكردنی حاڵ و مەقامەكان جیاوازییان هەیە و هەندێكیان تەنها چەند حاڵ و مەقامێكییان دیاریكردووە و لە دیاریكردنی ژمارەی حاڵ و مەقامەكان جیاوازییان هەیە ، بەڵام ئێمە لێرەدا : تەنها ئەو مەقامانە باس دەكەین ، كە لە شیعرەكانی وەفاییدا بەرچاومان كەوتوون .

3 - چەمك و پێناسەی زاراوەكانی مەقام

1- تۆبە

یەكەمین قۆناغی سۆفیگەری بە تۆبە دەست پێدەكات واتا : (تەوبە قۆناغی یەكەمی مەقامەكانە، كە دەبێتە هۆی پەشیمان بوونەوە و دەستهەڵگرتن لە كاری دژی فەرمانی خودا ، تۆبەی قبوڵكراو لە دڵ و دەروونەوە و نابێ درۆ لەگەڵ دەروون بكرێ ، چونكە شوێنی جێگیری خودای گەورە لەدڵدایە .) (ع. بەرزنجی 2019، ل 366) ، واتا : تۆبە پەیوەندی بە بەینی خۆت و پەروەردگارەوە هەیە جا خوای گەورەش ئاگەدارە بەدڵەكان و بەوەی دڵەكان چی تێدایە .

2 - مەقامی زوهد

مەقامی زوهد یەكێكی ترە لەمەقامەكانی ڕێبازی سۆفیگەری ئەگەر چی قۆناغی پێش سۆفیگەریش پەیڕەوكردنی زوهد بووە ، واتا : وازیان لە دونیا هێنابوو لەترسی خودا خوودایان دەپەرست بەڵام كە سۆفیگەری سەریهەڵدا دژی ئەمە وەستایەوە وازیان لە دونیا هێنا بەس لەبەر خۆشەویستی خوا چونكە زوهد بریتییە (لە دوژمنایەتی كردنی دونیا و پشت تێ كردنی واتا : زوهد وازهێنانە لە ئاسایشی دونیا بۆ گەیشتنە ئاسایشی ڕۆژی دوایی) (ئ. شوان 2010، ل 177)

3 - مەقامی فوقر

فەقر بەمانای هەژاری دێت دیارە خودی ئەم چەمكەش چەند جارێك لە قورئان و حەدیسدا هاتووە ، لەوانە خودای گەورە لە ئایەتی (273) ی سورەتی البقرة دا دەفەرموێت : (**لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ**) (هەژاری بریتییە لە نەبوونی شتی پێویست ، هەژاری راستەقینە هەر گومكردنی دەوڵەمەندی نییە ، بەڵكو گومكردنی ئارەزووی دەوڵەمەندیشە) (ئ. شوان، سۆفیگەری شیعری ئایینی و سۆفیگەری لە شیعرە كوردییەكانی مەحویدا 2014، ل 63)

مەبەست ئەوەیە تۆ ئارەزووی دەوڵەمەندی نەكەی و بەهیچ جۆرێك حەز بە دەوڵەمەندی نەكەی ، دیارە ئەمەش ئەو حیكمەتەی لە پشتەوەیە ، كە تۆ خۆت بۆ خوای خۆت یەكلادەكەیەوە و مادده و خۆشوویستنی دونیا هیچ نرخ و پایەكی نابێت لای تۆ ، چونكە دوو پەرستراو لە دڵێكدا جێگایان نابێتەوە بە بوونی یەكیان ئەوی تر بوونی نامێنێت ، دەبێت مرۆڤ خۆی بۆ خۆشەویستی خوا تەرخان بكات ، چونكە بە خۆشویستنی هەر شتێك لەدڵدا ، ئەوە خۆشەویستی خودا كاڵ دەبێتەوە لەدڵدا .

4 - مەقامی سەبر

ئەم مەقامەش یەکێکی ترە لە مەقامەکان پەیوەستە بە چۆنیەتی سەبر و ئارامگرتن لەکاتی نەخۆشی و ناخۆشیدا ، بۆیە دەبینین ؛ زانایان ڕاو بۆچوونی جیاوازیان لەسەر هەیە و زۆرجار دەیبەستنەوە بەحاڵی شوکر یەکێکی وەکو ئیمامی غەزالی : (ئارامگرتن بە حاڵی هەژار و سوپاس ـ شکر بە حاڵی دەوڵەمەند دادەنێت . واتە : لەنێوان سەبر و شوکر بۆچوونی جیاواز هەیە : هەندێك پێیان وایە سەبر باشترە و هەندێکی تر پێیان وایە : سوپاسگوزاری باشترە و بەشی سێیەمیش پێیان وایە : یەکسانن) (قەرەداغی 2009، ل 27) .

هەموو حاڵەکان پێویستن و هەریەکەیان پەیوەستە بە بارودۆخێکی ژیان بەوەی ؛ کاتێك کەسێك تووشی بارودۆخێکی خراپ دێت دەبێت سەبر بگرێت ، بەم سەبرگرتنەی هەم پاداشتی دەست دەکەوێت و هەم قەبارە و پاڵەپەستۆی کێشەو ناخۆشییەکەش لەسەر دڵ و دەروونی کەم دەبێتەوە ، بەڵام حاڵی شوکرانە پەیوەستە بە دەوڵەمەند ، کە شوکرانەی خودا بکات لەسەر ئەوەی کە خودا پێی بەخشیوە و شوکرانە بژێری نیعمەتەکان بێت بەمەش خوددا زیاتری پێدەبەخشێت و پاداشتیشی لەسەر دەداتەوە .

5 ـ مەقامی ڕەزا

ئەمەش مەقامێکی ترە لە مەقامەکان ، کە مەبەست لێی ڕازیبوون یان ڕەزابوونە بەشتەکان ، زانایان و ئەهلی تەسەوف هەریەکەیان بە جۆرێك وەسفی دەکەن و دەیناسێنن یەکێك لە بۆچوونەکان دەڵێ : رازیبوون : (دەرکردنی بێزارییە لە دڵ ، بۆ ئەوەی تەنها دڵخۆشی و سرووری تێدابێت) (قوشەیری 2016، ل 22) گرینگی ئەم حاڵە لەوەدایە ، کە تۆ هیچ شوێنێك نەهێڵیەوە بۆ دەربڕینی ناڕەزایی و گلەیکردن لە خودای گەورە لەبەرامبەر ئەو شتانەی ڕۆژانە ڕووبەڕووت دەبنەوە ، یان بەواتایەکی تر لە ناو هەموو نەخۆشی و ناخۆشییەك بە دوای حیکمەت و خۆشییەکدا بگەڕێت بەمەش خۆت بەدوور دەگریّ لە بێزاری و دڵ توندی لەکاتی ڕووداو بەڵاو نوسیبەتدا هەروەك جونەید رەزای خوای لێبێت لەم بارەیەوە دەڵێت : (ڕەزا لەسەرووی هەڵبژاردن و خواستەوەیە .) (محمود و سرور 1960، ل 80) واتا : تۆ گوێ بە هەڵبژاردە و خواستی خۆت نادەن بەسەر هەڵبژاردن و خواستی پەروەردگارەوە ، بەڵکو هەر شتێکی خۆش و ناخۆش تۆ بە چاك و باشی دەبینی و خۆت لەگەڵ واقیعەکە دەگونجێنیت .

6 ـ مەقامی شوکر

ئەم مەقامە کە لە پێشەوە لە مەقامی سەبریش باسمان کرد پەیوەندی بە شوکرانە بژێرییەوە هەیە لەکاتی خۆشی و سەرکەوتندا ، هەروەك جونەید دەفەرموێت : (شوکر ئەوەیە نەفست بە شایستەی نیعمەتەکە نەزانیت .) (قوشەیری 2016، ل 331) واتا: ئەمەش سیفەتی ئەو کەسانەیە کە نەفسی خۆیان بەکەم دادەنێن بۆیە ئەوانە هەمیشە شوکرانەی خودا دەکەن لەسەر نیعمەتەکانیان و خۆیان زۆر بەکەمتر دەزانن لەوەی خوددا پێیانی بەخشیوە ، بەمەش بەندە دووردەبێت لە غروری و ڕەزادەبێت بەوەی لەدەستی دایە .

7- مەقامی خەوف و ڕەجا

مەقامی خەوف زۆر لەگەڵ رەجا هاتووە ، خەوف دەبێتە ترس و رەجا ئومێدە ، واتا : مرۆڤ هەم دەبێت لە خوا بترسێت و هەم ئەبێ ئومێدیشی بە بەخشندەیی هەبێت و نابێت لە رەحمەتی خودا نائومێدبێت ، لەبەر ئەوەیە :هەر دوو حاڵەتەکە پێکەوە پەیوەستە ، هەم ترس و هەم ئومێد . (ع. بە رزنجی 2019، ل 385) بەمەش کاتێك بەندە لە خودا دەترسێت زیاتر لێی نزیك دەبێتەوە و بەمەش خۆشەویستی خوددای دەچێتە دڵیەوە بەمەش ئومێدەك لەدڵی دروست دەبێـت ، چونکە ترسی خودای

گەورە بە پێچەوانەی ترسی شتەکانی ترە بۆنموونە تۆ کاتێك لە شتێك دەترسی لێی دووردەکەویەوە دەبێتەوە ، بەڵام ترسی خوای گەورە زیاتر بەرەو خۆی کێشت دەکات و لەخۆیت نزیك دەکاتەوە .

8 ـ مەقامی بەقا و فەنا

ئەم مەقامانەش زۆرجار لەگەڵ یەکتری دێن ، هەرچی مەقامی فەنایە ؛ ئەو مەقامەیە ، کە بایەزیدی بەستامی دایمەزراند ، کە فەنا بەواتای : فەوتان تیاچوون ، وەفەنابوونیش بە واتای ؛ گەیشتنە بەخودا و فەنا بوونە تێیدا و یەکیەتیە لەگەڵیدا ، وە مانەوەش لەگەڵ خودا ئەوە سیفەتی سۆفی کامڵە ، کە دەچێت بۆ لای خودا و لەگەڵ خودا دا دەبێت بەکەسێکی کامڵ (عبدالفتاح 2015، ل 82)

فەناش لەسەرووی (عیشقەوە)یە خاوەنی عیشق ئاگای لەخۆیەتی ، بەڵام خاوەنی (فەنا) لەخۆی بێ ئاگایە هەتا وای لێدێ خۆی و ئەو لەیەك جیاناکاتەوە ، بەڵکو خۆی نامێنێ لەبەرامبەر خۆیدا ، بەڵام (بەقا) گەڕانەوەیە ؛ لە حاڵی فەنا کەبێ ئاگاییە بۆ حاڵی بەئاگا هاتنەوە و بە هۆش هاتنەوە . (عبدالفتاح 2015، ل 83) .

9 ـ مەقامی تەجەڕوود

تەجرید دەبێتە ڕووتاندنەوە داماڵین ، شت پێوەنەهێشتن ، ئەم قۆناغە هی ئەو وەلیانەن ، کە لەقۆناغی فەنا تێپەڕیون ، وە لە مەنزڵی بەقادا ، جێگیربوون ، وە هەردەمەی لە دەستکەوت و خەڵات و پایەیەك لەم پایە بەرزانە ، لەلای خوداوە خەڵات دەکرێن ، بەوەی ئەو بەندەیە : خۆی دادەماڵێت لەپەرستنی هەموو شتێك جگە لەخودا ، وە بەتەنها ئەو دەپەرستێ ، کەوابوو (تەجرید) لابردن و داماڵینە . (نەقشبەندی 2015، ل 274)

تەوەرەی دووەم :

1 ـ چەمک و پێناسەی حاڵ

حاڵ دەکرێ بڵێین : چەمکێکە لە وشەی حال هاتووە و مەبەست لێی چۆنیەتییە ، یەکێکی ترە لە قۆناغەکانی سۆفیگەری و کە بەو چۆنیەتییانە دەگوترێ ، کەبەسەر ڕێبواری ڕێگەی سۆفییایەتیدا دێن ، حاڵ بۆ خۆی دیت ، بێ ئەوەی ڕێبوار شتێك بکات ، واتە بەدەست ڕێبوار نییە ، بەڵکە خودادادە . واتا لە خوداوەیە ، یان نوور و بەرەکەتە یا چۆنیەتییەکی تایبەتە . کە خۆی دێت و دەڕوات ، کە ڕەنگە کەمخایەن بێت و ڕەنگیشە زۆر بمێنێتەوە و سەقامگیربێت ببێتە مەقام (شاکەلی 2019، ل 102) بە ڕای زۆربەی سۆفییەکان لەوانەش جونەیدی بەغدادی حاڵ بەردەوامی بۆنییە ، وەکو بروسکێ پەیدا دەبێ و دوایی ون دەبێت ، هەندێکیشیان لەوانەش (حارسی موحاسیبی) ڕأیّ وایە ، کە حاڵ بەردەوامی بۆ هەیە . لە هەندێ سەرچاوەدا (دە) حاڵیان دەست نیشان کردووە ، کە ئەمانەن (المراقبة ، القرب ، المحبه ، الخوف ، الرجاء ، الشوق ، الانس ، الطمأنينة ، المشاهدة ، اليقين) بەڵام لە هەندێ سەرچاوەی تردا جگە لەمانەی پێشوو (قبض ، وبسط ، محو ، اثبات ، صحو ، غيبة ، شهود ، وجد، جمال ، كمال ، لوائح ، طوالع ، لوامع ، جذب وارد) دەست نیشان کراون (عبدالقادر، سۆفیگەری مەولەوی 2018، ل 93) ئێستاش باسی ئەو حاڵانە دەکەین ، کە لای وەفایی هەن .

2 ـ چەمك و پێناسەی زاراوەکانی حاڵ

1 ـ حاڵی قورب

حاڵی قورب حاڵی نزیکی بەندەیە لە خودا بەهۆی خوداپەرستی و خوداویستی و خەبات و تێکۆشانەوە ، بەجۆرێك دەگاتە رادەیێك ئەو بەندەیە زۆرجار خۆی لەیاد ئەچێتەوە و هەر خوای لەیادە ، کە ئەبێتە (فەنای نەفس) و (بەقای خودا) جا ئەوەتە ئەم حاڵەتە دەگاتە شوێنێکی وا باریك و تەسك کەخاوەنی ئەو حاڵە تۆمەتی کوفریان لێ دەدەن ، حاڵەکەیان بەناوی (حولول) یان (اتحاد) یان (وەحدەتی وجود) ناو ئەبەن ، شتەکەش هەر لەوەوە سەرچاوە دەگرێت لەو حاڵی (قوربە) دا ،

بەڵکو ئاگەدارانە یان نائاگە ، لەبارەی ئەو چۆنیەتەوە شتی واهاتووە بە دەمیا ، کە قەت لەکاتی هۆشداریدا نایڵێ ، و بە گوناهی ئەزانێت . (ع. بەرزنجی 2019، ل 405)

2- حاڵی وەجد و جەزبە

جەذبە ، بریتییە : لەنزیکی بەندە لە خودای گەورە وە بە پێی ویست و (عینایەت) ی خودا خۆی ، بە بێ خۆماندووکردن و تێکۆشانێکی ئەو بەندەیە ئەم جۆرە خودا پێداوانە تەنانەت بەبێ مورشیدیش پێی دەگەن ، وەجدیش حاڵ و شەوقێکە ، کە لای خۆمان بەو حاڵی وەجدە . دەڵێن : (جەذبە) و بەکەسەکەش دەڵێن : مەجذوب . (نەقشبەندی 2015، 313)

3 ـ حاڵی جەمال و کەمال

جەمال سیفەتێکە لە سیفەتەکانی خودای گەورە و ڕووداو و بەسەرهاتێکە کە ئاسوودەیی و دڵنیایی تێدایە ، کە بەسەر ڕێبوارانی ڕێڕەوی تەسەوفدا دێت ، بڕێ جار بەرخودار دەبن لە جەمالی ئەو ، ئەگەر پێناسی جەمالی لە دەروونی ئەو بەندەیە دەرخست حاڵی دەبێتە حاڵێکی ئارەزوو تینویەتی واتا : ئەگەر لەجەمالی خۆی بەهرەمەندی کرد ئەوا زیندووی دەکاتەوە ئەم زیندووکردنەوەیەش حاڵەتێکی مەعنەوییە ،. کەمالیش ناوێکە سەرچاوە و کانگایە واتە : ئەوپەڕی تەواوی و بێ کەم و کوڕی لە شتێکدا (نەقشبەندی 2015، 299، 304).

4 ـ حاڵی شەوق

شەوق (حەز و ئارەزووکردنە بۆ خزمەتی یەزدان ، کە وابوو : شەوق بریتییە لە جۆش سەندنی دەروون بۆ گەیشتنە خۆشەویست ، واتا : شەوق ئاگری خوایە و لە دڵی وەلیەکانی بەرداوە تاکو هەموو ویست و ئارەزوو و پێویستییەکانی بسوتێنێ) (ئ. شوان 2010، ل 62) واتا : دڵ بڵێسە بسێنێت لەکاتی ناوبردنی خۆشەویستدا .

5 ـ حاڵی مەحەببەت

حاڵی مەحەبەت یەکێکی ترە لەحاڵەکان کە چەندین پێناسەی جۆراو جۆری بۆکراوە و هەریەکە بە جۆرێك وەسفیان کردووە لەوانە کاتێك لە سەمونیان پرسییە خۆشەویستی چییە گوتیتی : خۆشەویست ببێتە زیکری سەرزارت ، چونکە ئەگەر شتێکت زۆر خۆشویست زۆر یادی دەکەی و ناوی دەهێنی) (محمود و سرور 1960، ل 86) .

باسی دووەم :

تەوەرەی یەکەم : زاراوەی مەقامەکان لە شیعرەکانی وەفاییدا

1- تۆبە

وەفایی لە چەند شوێنەك وشەی (تۆبە) ی بەکارهیناوە ، کە لێرەدا هەندێك لەو نمونانە دەخەینەڕوو : وەفایی دەڵێ :

مەکەن مەنعی (وەفایی) چونکە سەرگەردانی جانانە
لەسەر دینی کە شێخی خانەقا بردی تۆبەی دا (ل 43)

ئەگەر لەم شیعرە ووردبینەوە : لێرەدا سەرەتای سۆفیگەری و مەقامەکان لای وەفایی دەست پێدەکات ، کە ئەویش مەقامی تەوبەیە ، کە وەفایی گیرۆدەی خۆشەویستییەکی مەجازیی ببوو، بۆیە شێخی خانەقا بردی تۆبەی پێبکات تاوەکو ئەو یارەی لەبیربچێتەوە و بەرەو خۆشەویستی حەقیقی هەنگاوبنێت ، جا تۆبەکەی وەفایی دوو تەوبەیە ؟! جارێکیان کە گوناهێکی کردووە و یارێکی خۆشویستووە ، کە شایستەی خۆشەویستی نەبوە لە بەرامبەر ئەو خۆشەویستییە حەقیقیەی کە هەیە . تۆبەی دووەمیش گەڕانەوەیە بۆ لای خودا و دەست هەڵگرتنە لە گوناهـ و تاوان . وەفایی دەڵێ :

دەمێك نەفس بگرەوە ، وەدووی دڵی خۆت کەوە
بزانە ڕۆژ یا شەوە ، خەوت نەیە هەستەکار
هەزار سەوم و سەلات بێ ، چاوت لەدووی زەکات بێ
خودات نییە حەیات بێ ، قەت وانییە تۆبەکار (ل 80)

وەفایی لەگەڵ خۆی قسە دەکات و دەڵێ : ماوەیەك بەقسەی نەفست مەکە و وە شوێن قەلبت کەوە تا شەو و ڕۆژت لێ عەیان بێ و خەوی غەفڵەت داتنەگرێ ، واتا : شەو و ڕۆژ لێکبکەیەوە و واز لە مادییەت بینی و بەرەو عەشقی خوایی هەنگاوبنێی ، چونکە کەسێك کە تۆبەی کردبێ هەر ئەوە نییە هەر بەنوێژ و ڕۆژوو و زەکات خۆی بە موسڵمان بزانێ ، دەبێ حەیای بێ و خودا بە دڵ و دەروون بناسێ ، واتا : عەشقی خودای لەدڵدابێت .

2 - زوهد

لەم بارەیەوە وەفایی دەڵێ :
ساقی چاوت بنوێنە ، زوهد و تەقواوم بستێنە
قوربانی جامێك مەی بێ ، هەموو سەوم و سەلاتم ! (ل 112)

ساقی چاوتم پیشان بدە و پارێزبەندی و ئیمانم لێبستێنەوە و تەواوی ڕۆژ و نوێژەکانم بە قوربانی جامێکی شەراب بێ ، واتا : لە لایەك خۆشەویستی دەخاتە پاش زوهدەوە ، چونکە زوهد مەبەست وازهێنانی دونیا و حەزەکانییەتی لەپێناوی جەزبەی حەق ، چونکە وەفایی هەموو ئەوانەی کردۆتە قوربانی یەك جامی مەی مەیش مەبەست عیشق و خۆشەویستییە لێرەدا ؛ مەبەستی لە (ساقی) رابەرە ، کە لەو ژیانە زاهیدانە ڕزگاری بکات و بەرەو خۆشەویستی خوایی ببات ، چونکە وشەی (مەی) خوازەیە و مەبەستی ژیانی خانەقایە لێرەدا ؛ خۆشەویستی پاڵنەری سەرەکییە و بەهەشت و جەهەنەم و ترس جێگای نابێتەوە .

3 - فوقر

وەفایی دەڵێت :
قەت بە چاوی سووك تەماشای ڕەند و ڕووتێکی مەکە
ئەی بەسا ئاوری نیهانی موهلیکی سەد خانە بوو (ل184)

لێرەدا وشەی فەقر نەهاتووە بەس واتای فەقری تێدایە ، کە دەڵێت : قەت بەچاوی سووك تەمەشای کەسێکی فەقیر مەکە ، جاری وایە ئاورێکی داپۆشراو سەدان ماڵی ئاگرداوە . دیارە مەقامی هەژاران لای خودا و پێغەمبەر بەرزە بەتایبەتی ئەوانەی دەست لەکەس پانناکەنەوە و شوکرانە بژێری دەکەن لەسەر ئەو حاڵەی هەیانە .

4 - سەبر

وەفایی دەڵێ :
ئەگەر بێ یادی زولف و چاوەکەت یەك لەحزە سابر بم
ئەسیری بەندی کافر کوشتەیی بێدادی ساحربم
ویساڵی خاڵەکەی لێوت حەیاتی عاشقە ئەمڕۆ
بەحەققی ساقیی کەوسەر بلا لەو بەزمە حازربم (ل 106)

مەبەستی وەفایی لەم شیعرە ئەوەیە : کە من تەنها یەك دەقەش سەبر و تەحەمولم نییە بێ زوڵف و چاوەکەت ئەگەر ئەمن ئەو سەبرەم هەبێ؟! من بە بێ تۆ بژیم ! یارەبی ئەسیری زنجیری کافر و کوژراوی دەستی زوڵمی سیحربازانبم ، چونکە وەسڵ و پێکەوەبوونی خاڵی لێوت بۆعاشق وەك ژیان وایە ، تۆبی و ساقی کەوسەر دەبا منیش لەو مەجلیسە حازربم .

5 - ڕەزا

وەفایی دەڵێ :

سەد جار بچم و بێم و بسوتێم حەقی تۆیە

هەرچەندە بە شەرعی شەم و پەروانە خەتات بێ (ل 309)

لێرەدا وشەی ڕەزا ڕاستەوخۆ نەهاتووە ، بەڵام دێڕەکە واتای ڕازەبوون دەگەیەنێت دەڵێ : ئەگەر چی بە شەرعی شەم و پەروانە سوتانی عاشقان تاوانە ، بەڵام ئەگەر سەد جار بێم و بچم و بسوتێم هەر حەقی تۆیە !! ناڵێم خەتای تۆیە ؟! ئەوەیە ؛ عەشق و خۆشەویستی ، کە ئازار و ناخۆشیەکانیشی قبوڵە و خۆشی پێدەبەخشێت ، ناڕەزایی دەرنابڕێت .

6 - شوکر

وەفایی دەڵێ :

سەد شوکر هێنامیە بەر ئەبرۆ لە قەیدی زولفی خۆی

پاشی عومرێکی درێژ باڵی هومای ئاویتمە سەر (ل 92)

خوا شوکر، کە پاش عومرێکی درێژ لە چاوەڕوانی مرازم حاسڵ بوو و لە بەندی زوڵفی رزگاری کردم و خستمییە ژێر نەزەر و تاقی برۆی واتا : لەیار نزیکتربۆتەوە ئەمەش پاش سەبر گرتنێکی زۆر ئینجا بەو ئاواتەی گەیشتووە و ئێستاش ، کە پێی گەیشتووە شوکرانەی بۆ دەکات لێرەدا : وشەی عومرێکی درێژ دەلالەت لە سەبرگرتنێکی زۆر دەکات .

7. خەوف و ڕەجا

وەفایی دەڵێ :

ڕۆح لەسەر لێوم نەفەس گیرە ، لە نێو خەوف و ڕەجا

چاوەڕێی فەرمانی تۆیە : بچێتەدەر ، یا بێتە ژوور (ل86)

ڕۆحم لەسەر لێومە ! لەنێوان ترس و ئومێد دایە ، نازانێت بچێتەدەرێ یان بێتە ژوور چاوەڕێی فەرمانی تۆیە و ئەمری پێبکەی ، واتا : لێرەدا هەردوو مەقامی خەوف و ڕەجا پێکەوە هاتوونە .

8 - بەقا و فەنا

وەفایی دەڵێ :

چونکە شەرەفی قوربی بەقا وا لە فەنادا

ئەی دڵ وەرە تا زیندووە بی ، خۆت بمرێنە

سووتاوە دەروونم ، وەرە ئەی بادی بەهاری

زیندووم کەوە بێنێکی لە غونچەی دەمی بێنە (ل264)

بۆ ئەوەی بگەی بە بەقا و زیندووبیەوە دەبێت فەنابی ، چونکە تا فەنانەبی بە نزیکی خودا ناگەی و باقی نامێنی کەواتە : ئەی دڵ بۆ ئەوەی زیندوو بیەوە خۆت بمرێنە تا بە مەقامی (لقاء الله) بگەی ، ئەی بای بەهار دەروونم سووتاوە بە بۆنێ لە غونچەی دەمی یار ، کە بیهێنێ زیندوو دەبمەوە .

وەفایی دەڵێ :

ئەو زارە کەوا هەر بەتەبەسوم هەیە حاڵی

پیرێکە دەڵێ : گا لەبەقا گا لە فەنادا (ل26)

دەمی یار ، کە هەر بەحاڵ پێدەکەنێ و دێتە جەزبە و حاڵەوە وەك عارفێ وایە جارێ لە مەقامی فەنادایە و جارێ لە مەقامی بەقادایە ، لێرەدا ئاماژە بە هەردوو مەقامی بەقا و فەنا دەکات . لە شیعرێکی تریشدا وەفایی دەڵێ :

دوور لە تۆ زۆر بێ قەراربووم تا بە لوتفی چاوەکان

زەحمەتت دا بە رتەبییان هاتی ئەمڕۆ چاترم
حاسڵی سەیر و سلووکم بوو بەخەندەی زاری تۆ
گەهـ بەقا ، گەهـ فەنا ، گەهـ غائیب و گەهـ حازرم (ل 118)

من دوور لەباڵای تۆ زۆر نەخۆش و بێ ئۆقرەبووم ، بەڵام کاتێك تۆ ئەمرت بە دکتۆرەکان کرد ، کە چاوەکانتن ئەمڕۆ نیگاهێکیان کردم چاتربووم ، بەربوومی ئەو سەیر و سلووکانەی لە خانەقا کردم هەموو بوو بەخەندەیەکی زاری تۆ و لەدەستم دا ، بۆیە جارێ دیارنیم !؟ جارێ ئاگەدارم و جارێ بێئاگا !؟ یان بەواتایەکی تر بەقای بەرامبەر بە حازری بەکارهێناوە و فەناشی بەرامبەر بە غائیبی بەکارهێناوە ، بەحوکمی ئەوەی کاتێك فانی دەبێت خودی نەفسی خۆی وون دەکات و بەپێچەوانەشەوە کاتێك بەقا دەبێت زیندوو دەبێتەوە ئامادە دەبێت ، چونکە بەقا گەڕانەوەیە لە فەنا .

9 - تەجەڕوود

وەفایی دەڵێ :

خۆشا ڕۆژێ لە عالەم دەربەدەر بم لەنێو ئەوزاعی دونیا بێ خەبەر بـــــم
لــەبـــەر بـــێ تاقەتی دێوانە ئاســـا لە غەوواسانی دەریا بێ خەتەر بـــم
شەو و ڕۆژێ لە چۆڵی هەر بەناڵە حەریفی شەوڕەوی بادی سەحەر بم
نەزانێ هیچ کەس ناو و نیشانـــم ئەگەر عاقڵ ئەگەر ئاشفتە سەر بــــم (ل104)

وەفایی خۆزگە بەوە دەخوازێت ، کە لەعالەم بچتە دەرێ و ئاوارە و تەنیا بێت دەڵێ : لە ئەحواڵی دنیا هیچ خەبەرێکم نەبێ وەك شێت و دێوانە لەبەر بێ تاقەتی خۆم وەك مەلەوانانی بەحر نەترس بم ، چۆن شێت و دێوانە کە هیچیان لا گرینگ نییە و ئەمیش خۆزگە بە ژیانی ئەوان دەخوازێت کە شەو و ڕۆژ لە چۆڵێکدا ڕەفیق و هاوڕێی شەوانەی بای بەرەبەیانی بم واتە : نەخەوم و یادی یار بکەم جا ئەگەر عاقڵ بم یا سەرشێت و دێوانە کەس بە ناو و نیشانم نەزانێ .

تەوەرەی دووەم : زاراوەی حاڵەکان لە شیعرەکانی وەفاییدا

1 - قورب

وەفایی دەڵێ :

وەسڵ و گریان ، قورب و هیجرانە تەریقی عاشقی
فەسڵی گوڵ بۆیە لە سەرچاوان وەها ئاو دێتەخوار (ل 84)

دەزانی بۆ بەهار ئاوا ئاو لەو سەرچاوانە جاری دەبن ؟ چونکە ڕێگا و ڕەوش و تەریقی عاشقی وەسڵ و هیجران و نزیکی و گریانە ، جا بۆیە وەرزی بەهار کە فەسڵی عاشقانە ئاویش ئاوا جاری دەبێ . دەیەوێت بڵێت : ڕێگای عاشقان بەیەك گەیشتن و دابڕانە واتا : نزیکی و لێك دوورکەوتنەوەیە ، بۆیە

2- وەجد و جەزبە

وەفایی دەڵێ :

لە دوو لا مەست و حەیرانم ، بە قووەی جەزبە نازانم
نە سەرگەردی سەر و گەردەن ، نە قوربانی لەبانت بم ؟
چ خۆشە وەجدی سەرو و گوڵ ، بە دینی قومریی و بولبول
دەمێك شەیدای قەد و باڵات ، دەمێك شێتی دەهانت بم (ل101)

من بە قوەتی کەشش و جەزبەی مەعشوق لە دوو لاوە سەرگەردان بووم نازانم کە بەسەرگەردانی سەر و ملت بم یان بە قوربانی لێوەکانت بم ، واتا : وەفایی لە ڕێگەی جەزبەوە بۆ مەعشوقەکەی

کێش بووە کە ئەمەش هی نەقشبەندییەکانە واتا : بەخششێکی خواییە و بێ هەوڵ و ماندوو بوون بە مورید دەدرێت .

وەفایی شێتی قەد و باڵای یارە بۆیە کاتێك سەیری داری سەوڵ و گوڵەکەی دەکات خۆشی پێ دەبەخشێت ، چونکە داری سەوڵ لە قەد و باڵای یار گوڵەباغیش لە دەمی یارەکەی دەچێت ، یەکیان عاشقی سەوڵە کە قومری و یەکیان عاشقی گوڵە کە بولبول بێ جا بەدیتنی ئەوانە سەیری ئەو دوو شتە خۆشە بۆیە منیش ساتێ شەیدای قەد و باڵاتم وەك قومری کە لە داری سەوڵ دەچێ ساتێ شێتی دەمتم وەکو بولبول ، کە لە گوڵباغ دەچێ .

3 ـ جەمال و کەمال

وەفایی دەڵێ :

ئەی چرای زوڵمەتکەدەی دڵ ، ئەی جەلای نووری بەسەر

تۆ و جەماڵی با کەماڵت ، ئافتابی یا قەمەر ؟ (ل 90)

ئەی یارێ کە بۆتاریکستانی دڵم چرایت و بۆ نووری چاوانم جەلادەر و ڕوونکەرەوەی تۆ و جەمالی با کەمالت کە هیچ ناتەواوییەکت نییە تۆ ئافتابی یا قەمەر ؟ ، لێرەدا جوانی یارەکەی بە جوانییەکی بێکەموکوڕی ناودەبات .

4 ـ شەوق

وەفایی دەڵێ :

ئەی پەرتەوی حوسنت هەموو ڕەنگی گوڵە باغان

نەشئەی نەزەرت زەوقی دڵ و شەوقی دەماغان

ئەسما و سیفاتن بە تەجەلی لە وجوودم

یا شەو بوو ئەتۆ هاتی لەمەت کردە چراغـــان (ل 157)

باسی جوانی و شەوقی یارەکەی دەکات کە دەڵێ : تیشکی جوانیت وەك ڕەنگی گوڵی باغان وایە لەتەمەشاکردنتدا نەشئەیی و شادییەکی تێدایە بۆ دڵ ومایەی خۆشییە بۆ مێشك و دەماغیش ڕووناکییە ، ئەرێ ئەوە ناو و سیفەتی تۆیە لە ووجودمدا خۆی پیشانداوە یان لەکاتی شەودا ئەتۆ هاتی و ڕووناکیت خستە وڵات و دونیا بوو بە چراغان .

5 ـ مەحەببەت

وەفایی دەڵێ :

چم لە ئوممێدی بەهەشت و بیمی دۆزەخ داوە من ؟

دۆزەخی من هەر فیراقە ، جەننەتم وەسڵی ئەوە (ل 279)

لێرەدا ؛ ئەگەر چی وشەی مەحەبەتی بەکارنەهێناوە ، بەڵام واتاکەی مانای مەحەببەت دەگەیەنێ کاتێك دەڵێ : من بەهەشت و جەننەتم ناوێ ، چونکە دوور لە یار دەبم بەهەشتی من گەیشتن بەیارە ، واتا : خۆشەویستی حەق و گەیشتن بەو لە پێش بەهەشت و دۆزەخ دادەنێت و بەمەش خۆشەویستییەکەی زاڵ دەبێت بەسەر زوهدیش کە لە پێناوی بەهەشت و جەهەننەم خودایان دەپەرست ، بەڵکو ئەو لە پێناوی گەیشتن بە یار واز لە بەهەشتیش دەهێنێت ، ئەمەش درێژکراوەی هەمان بیر و بۆچوونی رابیعەی عەدەوییە : کە دەڵێ : خوایە لەترسی دۆزەخ نەمپەرستووی و لەخۆشی بەهەشتیش نەمپەرستووی ، بەڵکو لەبەر خۆشەویستیت خۆشم ویستووی .

ئەنجام

لە توێژینەوەکەماندا گەیشتە چەند ئەنجامێك ، کە گرنگترینییان ئەمانەی خوارەوەن:
1 - وەفایی پەیڕەوی ڕێبازی تەریقەتی نەقشبەندی بووە و ڕابەرەکەشی : (شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری) بووە .
2- یانزە مەقام لە شیعرەکانی وەفاییدا دەبینرێن ، بەڵام مەقامەکانی : (فەنا و بەقا) ڕێژەیەکی بەرچاوی شیعرەکانی وەفاییان داگیرکردووە بەبەراود بە مەقامەکانی تری وەك : تۆبە ، زوهد ، فەقر ، سەبر، ڕەزا ، شوکر ، خەوف ، ڕەجا ، تەجەرووود .
2- وەفایی (حەوت) حاڵی لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە ، بەڵام حاڵی شەوق ڕێژەکەی زیاترە لە حاڵەکانی تر و دواتریش حاڵی جەزبە و مەحەببەت وجەمال دێن و دوای ئەوەش حاڵەکانی کەمال و قورب و وەجد دێن .

سەرچاوەکان

یەکەم// بە زمانی کوردی :
جگە لە قورئانی پیرۆز سوود لەم سەرچاوانەی خوارەوە بینراوە :
1 ـــــ ئاسۆ ، سەعید نەجاری موحەمەد (1395) . دیوانی وەفایی ، موحەمەد عەلی قەرەداغی . چاپی سێیەم . بڵاوکردنەوەی کوردستان . سنە .
2ـــــ بەرزنجی ، عەبدولڕەحمان بێلاف (2019) . شێخی سەنعان (لە دەقەوە بۆ تەسەوف) . ناوەندی فێربوون . هەولێر .
3- دەشتی ، عوسمان (2011). دیوانی وەفایی . ئەکادیمیای کوردی .
4ـــــ شاکەلی. ئەمجەد .(2019). خوێندنەوەی سۆفیگەری و تەریقەتی نەقشبەندی . هاوسانی . تاران.
5ـــ شوان ، ئیبراهیم ئەحمەد . (2010) . فەرهەنگی زاراوەی سۆفیانە . چاپخانەی حاجی هاشم . هەولێر .
6ـــــ شوان ، ئیبراهیم ئەحمەد (2014) سۆفیگەری شیعری ئایینی و سۆفیگەری لەشیعرە کوردییەکانی مەحویدا . چاپی دووەم . چاپی هێڤی . هەولێر .
7- عبدالفتاح . حمید احمد.(2015) . تەسەوف و ڕێبازەکانی لە ئاوێنەی مێژوودا . چاپی یەکەم .
8 ـ عبدالقادر . فرید حمید (2018) . سۆفیگەری مەولەوی . کۆلێژی شەریعە . زانکۆی سلێمانی .نامەی ؟ .
9 ـ قەرەداغی ، عەبدوڵڵا (2009) . صابری لەنێوان میتۆدەکانی هەڵبژاردنی ناوێکدا ـ ڤیستیڤاڵی شاعیری کورد صابری لە ڕۆژانی 8 و 9 / 11 لەشاری کەرکوك . چاپخانەی کوردستان .
10ـــــ قوشەیری ، ئیمام عبدالکریم(2016). ریسالەی قوشەیری . ترجمە عبدالکریم فتاح . چاپی یەکەم.
11- نەقشبەندی ، شێخ ئەمین شێخ عەلائەدین (2015) . تەسەوف چییە ، چاپی سێیەم ، هەولێر .
دووەم // بەزمانی عەرەبی :
1ـــ محمود ـــ سرور ، عبدالحلیم ـــ عبدالباقی (1960) . اللمع لأبی نصر السراج الطوسی . دارالکتب الحدیثە بصرە .

First // in Kurdish :

In addition to the Holy Qur'an, the following sources have been used:

1- Aso, Saeed Najjari Mohammad (2016). Diwani Wafaee, Mohammed Ali Karadaghi. Third Edition. Kurdistan Publishing House Sana'a

2- Barzanji, Abdulrahman Belaf (2019). Sheikh Sanan (from text to Sufism). Learning Center Erbil .

3- Dashti, Osman (2011). Diwani Wafaee Kurdish Academy

4- Shakali. Amjad .(2019). Reading Sufism and Naqshbandi Tariqat. Equality Tehran.

5- Shuan, Ibrahim Ahmad. (2010) Dictionary of Sufi Terms. Haji Hashim Printing House Erbil .

6- Shuan, Ibrahim Ahmad (2014) Sufism of religious poetry and Sufism in Kurdish poems of Mahvi. Second edition. Hevi Printing Erbil .

7- Abdulfattah. Hamid Ahmed.(2015) Sufism and its methods in the mirror of history. First Edition.

-8 Abdul Qadir. Fried Hamid (2018) Rumi's Sufism. Sharia College. University of Sulaimani .Letter. . . . ؟

9- Karadaghi, Abdullah (2009). Sabri between the methods of choosing a name - Kurdish poet Sabri Festival on 8 and 9 / 11 in Kirkuk. Kurdistan Printing House

10- Qushayri, Imam Abdul Karim (2016). Risalah Qushayri Translated by Abdulkarim Fatah First edition.

11- Naqshbandi, Sheikh Amin Sheikh Alaaddin (2015). What is Sufism, third edition, Erbil.

Second // In Arabic :

-1 Mahmoud Sarwar, Abdul Halim Abdul Baqi (1960) . Luminous by Abu Nasr al-sarraj al-Tus. Dar al-Kitb al-Haditha Basra